

SODOBNI INFORMACIJSKI VIRI - TUDI ZA GEOGRAFE

Mojca Dolgan - Petrič

UDK 659.2:681.3:910

SODOBNI INFORMACIJSKI VIRI - TUDI ZA GEOGRAFE

Mojca Dolgan - Petrič, Filozofska fakulteta, Knjižnica Oddelka za geografijo, Aškerčeva 2, 61000 Ljubljana, Slovenija

UDC 659.2:681.3:910

GEOGRAPHERS AND INFORMATION RESOURCES ON MODERN MEDIA

Mojca Dolgan - Petrič, Filozofska fakulteta, Knjižnica Oddelka za geografijo, Aškerčeva 2, 61000 Ljubljana, Slovenia

Članek predstavlja nekatere novosti na področju znanstvenega informiranja, ki jih nudijo slovenske knjižnice in dokumentacijski centri. Posebej so izpostavljeni javno dostopni knjižnični katalogi in podatkovne zbirke, zanimive za potrebe geografov z vidika raziskovanja in izobraževanja.

The article presents some new scientific information services offered by Slovene libraries and documentation centers. It emphasizes the value of the on-line public accessed catalogues and databases for geographical research and education.

Anketa, ki smo jo izvedli spomladi leta 1993 med uporabniki Knjižnice Oddelka za geografijo Filozofske fakultete, je med drugim pokazala, da geografi zelo slabo poznamo sodobne informacijske vire. Kar 97 % anketiranih bralcev je namreč odgovorilo, da ne pozna nobene slovenske javno dostopne bibliografske baze podatkov. Žal je nivo informacijske kulture podoben v večini knjižnic ljubljanske univerze, z izjemo tistih fakultet, ki so informatiko vpeljale v redne študijske programe, kot sta na primer Medicinska in Biotehniška fakulteta (1). Vzrok za tako stanje ni le v pomanjkanju ustrezne računalniške in komunikacijske opreme, ampak tudi v večletnem zaostajanju pri zasnovi in izgradnji enotnega knjižnično-informacijskega sistema Univerze v Ljubljani.

V anketi so bralci izrazili tudi željo po boljši obveščenosti o novostih na področju informatike, zato smo se v knjižnici odločili, da pripravimo serijo člankov o tovrstni tematiki. Znano je namreč, da prav geografi zaradi interdisciplinarnosti naše stroke veliko časa porabimo za zbiranje različnih vrst virov in podatkov, med katerimi je knjižno gradivo bistvenega pomena. Z boljšim poznavanjem v Sloveniji javno dostopnih bibliografskih baz si lahko prihranimo marsikatero odvečno pot.

Terminologija v knjižnični informatiki. Z računalniško tehnologijo in avtomatsko obdelavo gradiva so se v bibliotekarskih in dokumentalističnih krogih pojavili nekateri novi izrazi, ki za zunanje uporabnike potrebujejo dodatno razlago. Tako kot

na drugih področjih računalništva, je žal tudi tu močno prisotno angleško izrazoslovje.

Računalniški katalog. Klasični, listkovni katalog knjižnice je prenešen v računalniško obliko, kar omogoča hitrejša in učinkovitejša iskanja. Poizvedovati je mogoče po različnih prvinah vnosa (t. i. poljih), na primer po kraju kongresa, urednikih, sodelavcih, letu izida, ključnih besedah, knjižnih zbirkah itd. Zaradi lažje izmenjave podatkov je zaželeno, da je oblika računalniškega zapisa standardizirana.

Vzajemni katalog je centralni, računalniški katalog vseh sodelujočih knjižnic, ki na enak način obdelujejo knjižno gradivo (skupni formati vnosa, šifranti za kodirana polja, enotna gesla za vsebinsko obdelavo gradiva). Princip vzajemnega kataloga je, da je vsaka knjižna enota vnešena samo enkrat. Knjižnica, ki neko knjigo vnese, je lastnik zapisa in edina, ki ga lahko popravlja. Ostale knjižnice tak zapis prenesejo v svojo lokalno bazo in ga opremijo s svojimi inventarnimi podatki. Pri poizvedbah se na ekranu izpiše seznam knjižnic, ki imajo določeno knjigo, kaseto, revijo itd.

Bibliografska zbirka podatkov. Pri katalogih imamo največkrat v mislih knjige, medtem ko so bibliografske baze zasnovane širše in vsebujejo tudi druge vrste gradiva (članki, referati, poročila o delu, elaborati, bibliografije, različna dokumentacija). Izdelujejo jih dokumentacijski centri za določena strokovna področja (pri nas na primer za ekonomijo, družboslovje, biomedicino), ali pa nastajajo v okviru

inštitucije za potrebe bibliografije njenih sodelavcev. Sicer pa nastaja v svetu poleg knjižničnih še cela vrsta drugih podatkovnih zbirk, namenjenih znanstvenemu informiranju, med drugim abstrakti (prinašajo izvlečke člankov iz strokovnih revij), Current contents (sprotno, navadno tedensko obveščanje o vsebini novih revij s pomočjo kazal), indeksi citiranja (poleg člankov so navedeni tudi viri, ki jih avtor citira, kar daje pregled nad odmevnostjo znanstvenih del).

Večina teh baz podatkov je pred leti izhajala v knjižni obliki, zaradi vedno večjega obsega pa so začele izhajati tudi na elektronskih medijih. Zadnja leta so najbolj popularni t. i. CD-ROM-i (okrajšava za Compact Disk Read-Only Memory). Le-ti omogočajo veliko gostoto zapisa in jih z ustreznimi čitalci pregledujemo na osebnih računalnikih. Zaradi visokih cen so naročniki takih zbirk večinoma osrednje knjižnice in INDOK centri. Računajo, da je nabava CD-ROM-a smiselna pri pričakovanem številu najmanj sto poizvedb letno, sicer je bolj smotno poizvedovanje prek računalniških mrež (2). V takem primeru govorimo o online zbirkah in online poizvedbah.

Danes je večina knjižnic med seboj povezanih prek računalniškega omrežja, tako da lahko bralec od kjerkoli pregleduje javno dostopne kataloge. Potrebuje le osebni računalnik in modemsko povezavo z ustreznim računalniškim centrom. Seveda je priporočljivo osnovno znanje iz iskanja po podatkovnih zbirkah, čeprav ima večina le-teh vgrajene enostavne iskalne formate tudi za začetnike. Za zahtevnejše poizvedbe se uporabniki obračajo na informatorje, ki imajo dostop tudi do tujih, večinoma komercialnih baz podatkov. V svetovnem merilu sta najbolj znana ameriški sistem DIALOG z blizu 400 bazami podatkov in največji katalog knjig OCLC, ki s 26 milijoni zapisov zajema velik del svetovnega knjižnega fonda. Da bi bili rezultati poizvedbe čimbolj relevantni, informator zahteva od bralca spisek ključnih besed, največkrat v angleščini. Navadno je potrebno take informacije plačati, cena pa je odvisna od števila "zadetkov" in priključitvenega časa (koliko časa je informator uporabljal neko podatkovno zbirko dosegljivo preko računalniškega omrežja).

Ponudba informacijskih virov v Sloveniji.

Omejili se bomo seveda le na tiste informacijske vire, ki so zanimivi za geografe. V mislih imamo v prvi vrsti javno dostopne baze podatkov. Pri tem gre največkrat za knjižnične in podobne kataloge, medtem ko so numerične in faktografske podatkovne zbirke državnih in vladnih ustanov za javnost nedostopne in je potrebno za njihovo uporabo posebno dovoljenje in plačilo (Geodetski zavod, Hidrometeorološki zavod, Zavod za statistiko itd.).

• **Vzajemni katalog COBIB** (Kooperativna online bibliografska baza) je največja kataložna baza podatkov, ki se trenutno izdeluje v Sloveniji. Nastal je leta 1988 kot vzajemni katalog jugoslovanskih nacionalnih knjižnic, leta 1992 pa je postal javno dostopen za širši krog uporabnikov. Njegov upravljelec je Inštitut informacijskih znanosti v Mariboru (IZUM). V sistem COBISS je bilo januarja 1994 vključenih 57 knjižnic različnega tipa (NUK, SAZU, UKM, visokošolske, splošnoizobraževalne in specialne). Zasnovan je kot katalog vsega knjižnega gradiva, tako da najdemo v njem poleg knjig tudi članke iz periodike, serijske publikacije, kartografsko in video gradivo, raziskovalne naloge, magistrska dela in disertacije ter bibliografijo Univerze v Mariboru. Knjižnica Oddelka za geografijo sodeluje aktivno od septembra 1993 in vnaša zaenkrat nove monografske publikacije.

Dobra stran vzajemnega kataloga je, da lahko hitro in na preprost način izvemo, katera knjižnica v Sloveniji ima določeno knjigo ali revijo. Zagotovo bomo v katalogu našli slovenske knjige, ki so izšle po letu 1988, medtem ko se starejše in tuje gradivo vnaša postopoma.

Največja slabost COBISS-a pa je vsebinska obdelava gradiva, saj ne obstaja niti skupni geslovnik, kaj šele tezaver (hierarhično urejena normativna zbirka strokovnih terminov t. i. deskriptorjev). Pri izbiri gesel, ključnih besed oziroma predmetnih oznak je vsak vnašalec prepuščen sam sebi. Neko liko na boljšem so tiste stroke, ki že imajo izdelane tuje in v slovenščino prevedene tezavre. Tako je npr. potrebno literaturo za geografijo iskati po geslih zemljepis, domoznanstvo in geografija, literaturo za promet po geslu prometna geografija ali geografija prometa ali samo promet in podobno. Nekatere knjižnice tudi ne izpolnjujejo dosledno polja vsebinskih oznak in raje uporabljajo UDK vrstilce,

ki pa so za geografijo velikokrat neustrezni, skupina 91 UDK pa premalo razdelana. Spremembe predmetnih oznak so sicer možne, vendar zaenkrat samo na lokalnem nivoju, medtem ko ostane v skupni bazi COBIB zapis nespremenjen.

Kljub omenjenim pomanjkljivostim je skupni katalog slovenskih knjižnic velika pridobitev, ne le za slovenske uporabnike in nacionalno bibliografijo, ampak tudi za mednarodno izmenjavo in predstavitev Slovenije v tujini, na primer preko INTERNET omrežja.

Razen COBISS-a razvija IZUM tudi sistem ATLASS, ki vključuje okrog 20 specializiranih baz podatkov. Med njimi bi bila za geografe morda zanimiva baza WASTE, ki jo izdeluje Oddelek za kemijsko izobraževanje in informatiko FNT in pokriva področje ravnanja z odpadki.

• **Javne tekstovne zbirke podatkov na računalniškem centru Univerze v Ljubljani.** Strojnjaki Računalniškega centra Univerze v Ljubljani so s pomočjo programske opreme TRIP v za-

četku devetdesetih let zasnovali sistem znanstveno tehničnega informiranja, kamor se je vključilo večje število ljubljanskih visokošolskih knjižnic, bodisi z lastnimi ali tujimi bazami podatkov. Sistem TRIP obsega danes okrog 40 specializiranih baz podatkov za posamezna strokovna področja (graditeljstvo, elektrotehnika, biotehnika, gozdarstvo, agronomija, arheologija, pedagogika, šport itd.). Večinoma gre za bibliografske baze posameznih visokošolskih knjižnic, ki dajejo velik poudarek zbiranju biografij in bibliografij svojih sodelavcev - univerzitetnih učiteljev. Velikost, kakovost in hitrost ažuriranja baz je različna. Vsebinska obdelava je ponavadi usklajena s slovenskimi ali tujimi terminološkimi slovarji posameznih strok, tako da je iskanje po predmetnih oznakah mnogo lažje in zanesljivejše kot v bazi COBIB. Poleg tega najdemo v TRIPU tudi katalog revij ljubljanskih visokošolskih knjižnic ter aplikacijo Poročila o delu, kjer naj bi se v bodoče zbirali vsi podatki o delu univerzitetnih delavcev za potrebe letnih poročil in habilitacij. Poleg

Preglednica: TRIP-ove zbirke, zanimive za geografe.

Področje	Ime zbirke	Lastnik	Št. zapisov (10.12.1993)	Od leta
Geografija	GEOFFC	FF-	4 788	1990
	GEOFFM	geografija	1 998	
Ekonomija	EKONM	CEK	24 741	1979
	EKONC	CEK	5 911	
Sociologija in politične vede	SOCC	ODK	45 707	
	SOCM	ODK	12 878	
Pedagogika, vzgoja in izobraževanje	PACLANKI	PedF	10 022	1989
	EDUCAM	ODK	3 246	
	EDUCAC	ODK	5 019	
Živinoreja	ZOOTM	BF		1987
Agronomija	AGR_BIBL	BF		
	KIS_BIBLIO	KIS		
Gozdarstvo	GÖZD_KK	BF		1986
	GOZD_BIBL	IGLG		1986
Narodne manjšine	NARODC	INV	9 612	1986
Arheologija	ARH_KATASTER	IASAZU		

Razlaga kratic: ODK - Osrednja družboslovna knjižnica; CEK - Centralna ekonomska knjižnica; PedF - Knjižnica Pedagoške fakultete Ljubljana; BF - Knjižnice Biotehniške fakultete; KIS - Kmetijski inštitut Slovenije; IGLG - Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo Slovenije; INV - Inštitut za narodnostna vprašanja; IASAZU - Inštitut za arheologijo SAZU

slovenskih baz je preko TRIP-a dostopnih tudi nekaj tujih, na primer COMPENDEX (tehnika in tehnologija), ICONDA (graditeljstvo), INSPEC (fizika, elektrotehnika, računalništvo, informatika).

Nekatere od zgoraj navedenih zbirk so javno dostopne prek šifre INFO (ekonomija, sociologija, pedagogika, geografija), za ostale pa je potrebna predhodna registracija pri lastniku zbirke.

• **Bibliografsko-kataložna zbirka GEOFF:** V knjižnici Oddelka za geografijo smo začeli z računalniško obdelavo na novo prejetega gradiva leta 1990 s programom STEVE. Ločeno obdelujemo knjige (baza GEOFFM) in članke (baza GEOFFC). Izbor člankov iz serijskih publikacij in zbornikov je subjektiven, odvisen od presoje katalogizatorja, pri čemer upoštevamo izčrpnost in aktualnost članka, nove teoretično metodološke pristope in trenutno zanimanje naših bralcev. V celoti popisujemo samo slovenske geografske revije za potrebe Geografske bibliografije Slovenije. Poleg tekoče akcesije vnašamo tudi starejše gradivo. Do sedaj nam je uspelo v celoti obdelati Geografski vestnik, Geografski zbornik in Dela Oddelka za geografijo, ter zbirko diplomskih nalog in bibliografijo sodelavcev Oddelka za geografijo od leta 1977 dalje. V pripravi je še katalog za geografijo Slovenije od leta 1980 dalje.

Konec leta 1990 smo zbirko GEOFF prenesli na Računalniški center Univerze v Ljubljani, kjer je javno dostopna širšemu krogu uporabnikov v sistemu TRIP. Med njimi so predvsem študentje, ki jih v knjižnici redno uvajamo v računalniško poizvedovanje, ter nekatere sorodne institucije in knjižnice (Inštitut za geografijo Univerze, Urbanistični inštitut RS). Pogrešamo pa večjo zainteresiranost bralcev iz raziskovalne sfere, da bi s pomočjo zahtevnejših poizvedb in sugestij naredili vsebinsko evalvacijo baze GEOFF.

Istočasno še naprej vzdržujemo klasični, listkovni katalog z izjemo člankov iz tujih revij. Le-

ti so uporabnikom dosegljivi samo online v bazi GEOFFC, s prihodom dolgo napovedovanega CD-ROM-a za GEOBASE pa bomo katalogizacijo tuje periodike opustili.

Pri pregledu informacijskih virov za geografijo vsekakor ne smemo prezreti tudi drugih podatkovnih zbirk, ki še niso javno dostopne, vsebujejo pa veliko število zelo dragocenih informacij. Taka je na primer baza bibliografskih podatkov za krasoslovje in speleologijo, ki nastaja v knjižnici Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU in vsebuje skoraj 16 000 zapisov. Zanimiva je tudi zbirka Jamski kataster, ki jo skupno izdelujeta zgoraj omenjeni inštitut in Jamarska zveza Slovenije. Tudi Geografska bibliografija Slovenije že več let nastaja s pomočjo računalniške obdelave.

Zaenkrat žal ne obstaja skupna podatkovna zbirka vseh geografskih institucij v Sloveniji in se vnosi velikokrat podvajajo. Prav tako bi bilo smiselno v Sloveniji razmišljati o širše zasnovani bibliografski zbirki podatkov za okolje oziroma prostor v celoti. Po vzoru angleške zbirke GEOBASE bi taka baza vključevala vse vede, ki preučujejo slovensko ozemlje z geološkega, biološkega, ekološkega, planerskega in sorodnih vidikov. Glede na to, da pripadajo knjižnice zgoraj navedenih strok različnim institucijam in organizacijskim krogom, je pot do slovenskega GEOBASE-a še dolga. Velika ovira pri tem je tudi premalo razvito in prepočasno komunikacijsko omrežje, saj vsi uporabniki še nimajo zagotovljenih dostopov do računalniških centrov.

1. Ambrožič, M. 1993: *Visokošolske knjižnice: knjižnični informacijski sistem ljubljanske Univerze*. Knjižnica 37/1-2, 4, Ljubljana.

2. Sapač, I. 1993: *Ponudba, uporaba in vrednotenje informacijskih virov na sodobnih medijih*. Knjižnica 37/3, Ljubljana.